

Др Зоран С. Мирковић*

КАПЕТАН МИША И ЊЕГОВО ЗДАЊЕ¹

Пре 210 година, 24. фебруара/9. марта 1803. родио се Миша Анастасијевић у Поречу (данашњи Доњи Милановац).² Почетак његовог живота обележиле су несреће: на порођају му је умрла мајка Ружа, а отац Анастас умро је док још није напунио ни трећу годину живота. Једина светла тачка била је маћеха, његова вољена Миља, која је пригрлила Мишу као рођена мајка. Дубока љубав, пажња и поверење везивало је ово двоје људи све до Миљине смрти 1837. године.

Први устанак донео му је ратне невоље и избеглиштво, али и двогодишње школовање. У Поречу је 1807. године основана основна школа, као део просветног система који је осмислио и спроводио Доситеј Обрадовић. У тој школи је Миша током 1808. и 1809. године изучио буквар, псалтир и рачуницу – оне предмете који су се једино и учили. Иако је било краткотрајно, ово школовање је описменило овог бистрог дечака и променило његов живот. Доживео је велико признање да га са непуних 12 година његови Поречани изаберу за учитеља. Повратком старог учитеља, био је принуђен да обавља и најтеже послове, као што је тегљење лађа уз Дунав, да би издржавао себе и своју Миљу. С временом постао је писар, трговачки помоћник, потом трговац, па дунавски капетан и ортак кнеза Ми-

* Аутор је ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду, zoranm@ius.bg.ac.rs.

¹ Аутор је овај текст, незнатно измењен, изговорио у Ректорату Универзитета у Београду 25. фебруара ове године на свечаности поводом 150 годишњице Капетан Мишином здања.

² О биографским подацима Мише Анастасијевића видети: Матија Бан, *Живот мајора Мише Анастасијевића*, Гласник српског ученог друштва, књ. 71, Београд 1890; Петар Милосављевић, *Миша Анастасијевић*, Београд 1988; Жика Живуловић Серафим, *Миша Анастасијевић (1803 1885)*, Неготин 2003; *Зборник* радова са научног скупа „Капетан Миша и његово време“, Доњи Милановац 2003.

лоша, и на крају краљ трговине сољу и баснословно богат човек. За тих осамдесет и неколико година доживео је оно што само избрани доживљавају, успео се до неслућених висина богатства и моћи, где ретки долазе, а још ређи остају. Он је променио живот и завичај, али никад није заборавио ни свој стари крај ни своје порекло, ни људе који су му се нашли у невољи, нити ишта од својих бројних успомена. Али успомена на кратко школовање оставила је, изгледа, неизбрисив утисак, који је са старошћу и годинама бивао све дубљи и дубљи. Отворио је и издржавао школу са интернатом на свом велелепном имању у Клежанима (крај Букурешта), чак је сам саставио и правилник о њиховом раду. Већ у годинама кад се свде рачуни и мисао иде ка почецима и најранијем детињству, мисли нашег јунака су се, изгледа, често враћале оном краткотрајном школовању као почетку његове бајке, али су биле усмерене и према хиљадама и милионима сиротих девојчица и дечака сурово лишених могућности да остваре своју бајку.

Костур приче је ту: свестан овоземаљске пролазности Капетан Миша, способан још само да чини добро, долази на мисао да поклони за просветне потребе своју „велику кућу“. Сачувани извори сведоче о великој улози коју је имао у овој ствари министар просвете, тачније министар финансија и заступник министра просвете и црквених дела Коста Цукић.³ Он је писао Капетан Миши 7. децембра 1862:

„Ја се никако не могу да отресем убеђења, да би овакова палата у Београду по свом положенију, по својој величествености и скупопености и по самом распореду, у плану најпогоднија била за какво велико народно учебно заведеније, у толико пре што срећом није још довршена, те се с малим трошком за ту цел преправити може. Ви сами сте криви, што ја од мог наваљивања не одустајем, јер сте ми изјавили сами да ћете Србство у своје време богато обдарити...

У смотрењу самог предмета дара, по мом скромном мишљењу, као што сам Вам и пре говорио, најсходније је да Ваше велико зданије поклоните; јер давши нам новаца или други добара, која прихода носе, ми ћемо то све растурити издавши иј одчасти под интерес или аренду одчасти пак утрошивши иј у неке фондове и зданија мање вредности; и тако опет не би имали зданија угодног за смештај виши училишта и учебни кабинета, него би ова заведенија раштркана и скупљена морали подизати довека као и до сада по којекаквим буџацима. Осим тога, оно што би дали не би се овако видило на једној гомили,

³ Министар финансија Коста Цукић постао је и заступник министра просвете и црквених дела 27. априла 1862 (Вид.: *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије (1835 1941)*, приређ. Душан Мрђеновић, Београд, 1988, 67).

на најбољем месту, сјајно и у очи падајући; ово зданије пак упознаће свакиј Србин као ваш дар Србству учињен и из Вишњице и с Авале, и из Макиша, и из Срема, и из Баната и што му се више приближи, има шта и видити и чему се дивити.

Што се напоследку тиче времена, мислим, да сад треба то да учините... Ми се потуцамо којекуда с нашим Лицејем, Гимназијом, Трговачком школом, Ученим друштвом, школском комисијом, библиотеком, музејом и разним кабинетима, да се нужда показује к постојећим заведенијама дозиђивати и наново нека зидати, и тако крпећи нећемо никад имати целисходног зданија за наше више школе и збирке. Ако Ви довршите зданије онако скупоцено, као што намеравате, па нам га доцније и поклоните, греота га је после кварити за нашу потребу; још бојим се, да ће се онда оно употребити за другу цел, па ми остваримо опет без смештаја за учебна виша заведенија. Овако би се пак имало само три до четири хиљаде дуката потрошити и зданије сасвим за ону општеполезну потребу прекроити и довршити...

Ви ћете ме може бити прекорити, што сам нестрпљив, и што вам пишем о ствари о којој би требало усмено, полако и на фини начин говорити. Признајем да има у томе моје кривице, и та лежи у некој мојој себичности. Ја сам сад министар просвете, бог зна, докле ћу то бити, па би желио, да се та велика ствар за мога министровања сврши, те да се тако и ја мало о вашу славу очешем. Сиромаси морају овако поред богатих да се протурају, па грабе да им се згодна прилика не измакне, знајући да се Капетан-Мише често нерађају ни у великим царевинама а камо ли у Србији.⁴

И доиста се родољубиви и вредни министар Коста Цукић „очешао“ о Капетан Мишину славу и заслужио достојан помен поводом 150-годишњице Капетан Мишиног здања.

Капетан Миша Анастасијевић одговорио је 31. јануара 1862. писмом из Букурешта, најавивши долазак у Београд.

Потом следи писмо Мише Анастасијевића министру просвете Кости Цукићу од 12. фебруара 1863. којим он завештава „своје зданије отечеству“:

„Господине

Моја је свагдашња жеља и намера била, да од имања које сам по милости божијој стекао, одвојим и уступим једну част на општенародну ползу и потребу мога премилог отечества. Указивавши и досад према даним ми приликама моју љубав и услужност за благодетелне и полезне цели, ја сам нарочито намишљао моим тестаментом оставити један спомен мога родољубија. Но ви сте ми и устмено и после

⁴ Архив Србије, Министарство просвете, 1864, Ф. I, 95 (у даљем тексту: АС, МПс).

тога и писмено разложили велику оскудицу и потребу, коју отечество наше осећа у зданијама за сходно смештање учебни и просветни заведенија, као што су: Лицеј, народна библиотека, народни музеј по времену народниј универзитет и тим подобна. Ја сам дакле према овој потреби нашао се побуђен да ускорим време кад ће отечество моћи од мојиј родољубиви намера ползовати се и по томе решио сам се да јошт сад поклоним за просветне потребе отечества моју велику новосазидану кућу на овдашњој великој пијаци подигнуту и у тој цели готов сам престроити и довршити исто зданије онако, како ће најбоље и подпуно одговорити потреби ови учебни заведенија.“

На крају, замолио је министра да извести владоаца кнеза Михаила, „и ако будем срећан да се исто уважи ја ћу одма дати налог мом пуномоћнику Илији Пржићу, да да извршити на истом зданију сва потребна преустројенија, и кад зданије буде готово и довршено да подпуно својој важној цели одговори, ја ћу вам онда кључеве истог и формални судом потврђениј акт уступљенија предати, и исто моје добро у притјажаније правитељства за вековечно његово употребљење на поменуте општеполезне цели пренети.“⁵

Већ сутрадан се Кнез Михаило бираним речима обратио дародавцу: „Радујући се овом редком примеру родољубивости, ја примам с особитим задовољством овај одличниј дар, кои Србији чините, и врло ми је пријатно, да вам могу на томе изјавити моју срдачну захвалност, уверен да ће се и цела земља подобним осећањима одазвати овом племенитом изјаву ваше љубави ка просветном напредку србског народа.“⁶

Министарство просвете и црквених дела је 15. фебруара завештајно писмо Мише Анастасијевића и акт о прихватању кнеза Михаила спровело Министарству финансија, које је одговорило 18. фебруара 1863. да је оба документа „примило исправно и међу остала државна документа на сохрањење оставило“.⁷

Министарство просвете и црквених дела одредило је комисију која треба да одреди ко и где ће се „најбоље моћи сместити“ у здању. Као чланови комисије су потписани: „др Јанко Шафарик, К. Бранковић, др Ј. Панчић, Ђ. Малетић, Ј. Френцл, Јозеф Штаинлехнер“. У извештају комисије од 28. фебруара 1863. стоји да библиотека и музеј треба да се сместите у приземље, Лицеј у приземље и на првом спрату десно, гимназија у приземљу и на првом и другом спрату лево, Министарство просвете и црквених дела на првом спрату лево, „квартури за портира и за послужитеље гимназије на првом боју у авлији“, и на другом спрату у средини велика сала, десно су биле предвиђене две собе за седнице Друштва србске сло-

⁵ АС, МПс, 1864, Ф. I, 95.

⁶ АС, МПс, 1864, Ф. I, 95.

⁷ АС, МПс, 1864, Ф. I, 95.

весности, а у десном крилу шест соба за предавања трговачке школе. Овакав распоред учинио је нужним бројне преправке на здању. На крају овог извештаја министар Коста Цукић је 1. марта записао: „Почем су, сходно жељи Г. М. Анастасијевића, ово известије прегледали Гда И. Гарашанин, Ј. Мариновић и К. Цукић, и нису ништа против предлога ови приметити имали, то се да копија истога спроведе Г. И. Пржићу с молбом од стране министра, да изволи наредити извршење назначени преиначења, којима се још додати има на крову над салом постројање обсерваторије и на фасади главној оставити место за надпис ко је и коме зданије подарио. Како је даље нужно, да правителство при овој грађевини има једног заступника, то да се одреди на то Ј. Френцла, о чему да се пише Г. Министру Грађевина и Г. И. Пржићу.“⁸ Колики је значај придаван овом послу види се и по томе што су извештај Комисије, поред министра Косте Цукића, прегледали председник Владе Илија Гарашанин и председник Државног савета Јован Мариновић. Први је био близак пријатељ, а други зет Мише Анастасијевића.

Правно је ствар окончана неколико месеци доцније. У документу Министарства просвете и црквених дела од 3. децембра 1863. стоји да је председник Државног савета Јован Мариновић предао овом министарству уверење „којим Господин Миша Анастасијевић поклоњено Правителству србском на просветне цели новосаграђено зданије на Великој пијаци, речено Правителство у притјажању и утврђује“. Ово уверење је потврдила Српска агенција у Цариграду и Суд вароши Београда 24. октобра 1863. Уз уверење били су приложени и план „здања и плаца на коме је оно, с описом граница његови“. Ова акта су истог дана послата Министарству финансија на чување, о чему је оно и обавестило Министарство просвете и црквених дела 21. јануара 1864.⁹

Зграда, заједно са преправкама и намештајем, коштала је огромних 110000 дуката. Није сачувано много појединости о току градње и извођењу самих радова. Уместо заморних података о градитељској свакодневници, сачуван је нит приче о намени овог здања који је временом добио обресе легенде. По причању савременика, ово здање је требало да буде „Кнежев дворец“. Његови становници наводно би били Капетан Мишин зет и кћерка, Ђорђе Карађорђевић и његова жена Сарка. Ствараоци и преносиоци ове приче тврдили су да је Капетан Миша намислио да после збацивања Александра Карађорђевића са кнежевског престола на Светоандрејској скупштини устолочи зета Ђорђа, унука Карађорђевог и потомка његовог најстаријег сина Алексе.¹⁰ Леополд Ранке је записао да „се причало“

⁸ АС, МПс, 1864, Ф. I, 95.

⁹ АС, МПс, 1864, Ф. I, 95.

¹⁰ Веома обавештени управник Вароши Београда Никола Христић, *Мемоари 1840-1862*, Београд 2006, 260, записао је: „Велика вероватност била је да је Миша

да је чак сам Капетан Миша очекивао да постане владар Србије, и да столује у овоме здању.¹¹ Ова казивања немају нити један други доказ осим здања, тачније тадашње градње Капетан Мишиног здања. Необично је што је само здање требало да посведочи да је грађено да буде „Кнежев дворац“. На основу сачуване грађе тешко је одговорити на питање о првобитној намени, али се може основано упитати: није ли се можда радило о томе да је Капетан Мишино здање у тој мери надмашивало све друге грађевине у тадашњем Београду, да је свима, и суграђанима и пролазницима, једини достојан и логичан станар овог здања био владар Србије?

Две велике тегобе муче задужбинаре. Прва је да многима није суђено да дуго уживају у мислима о својој задужбини. Друга тегоба је тежа. Речју Даутхоце Мутевелића из романа *На Дрини ћуприја*, велики људи умиру „по два пута: једном кад их нестане са земље, а други пут кад пропадне њихова задужбина“.¹² Срећна Капетан-Мишина звезда мимоишла је и ове тегобе. Са смрћу се суочио само онда кад је окончан његов овоземаљски живот 27. јануара 1885. Могао је, дакле, двадесет три године да ужива у мислима о својој задужбини, а ових 128 година трајања његовог „великог здања“, после његове смрти, сачувало је живу и непрекинуту успомену на њега. Његово здање је наставило да живи судбински се везавши са Лицејом, Великом школом и доцније с Универзитетом. Посебно треба нагласити да је ово здање омогућило и убрзало прерастање Лицеја у Велику школу, 24. септембра/6. октобра 1863.¹³ Касније је постало седиште Ректората Универзитета у Београду.

Прошло је тек првих сто и педесет година његовог трајања, а здање је на изглед непромењено. Стари и оно, као и све на овом трошном и пролазном свету, али спорије и по некој широј временској скали од дужине људског века. Лепота и комфор величанствене грађевине, на једној, најумније главе и вечита младост у његовим одајама, на другој страни – то је Капетан Мишино здање у престоном граду „премилог отечества“ Мише Анастасијевића.

тежио да његов зет Ђока Карађорђевић дође на престол. Књаз Александар изгу био је сав углед у земљи, али је име Карађорђа свеједнако у народу било славно и омљено. И ова комбинација била је најприближнија код свију који су истраживали могуће последице после књаза Александра.“

¹¹ Leopold von Ranke, *Serbien und die Türkei im neunzehnten Jahrhundert*, Leipzig 1879, 425 426: „Man erzählt, bei der Aufforderung den Mann zu bezeichnen, von dem das Land fortan regiert werden solle, habe Mischa Anastasiewitsch die Antwort erwartet: 'Du Mischa und kein anderer'.“

¹² Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Сабрана дела Иве Андрића, друго издање, Сарајево 1977, 84.

¹³ *Лицеј 1838 1863 зборник докумената*, Архивска грађа о Универзитету у Београду, књ. 1, приредио Радош Љушић, Београд 1988, 692 698 (док. бр. 436).